

Доц

Про книгу

Русин Іван Мерва, як тоді називали українців, капрал австро-угорської армії, перебігає на бік ворога під час Першої світової війни. У новій ролі бере участь у боях як проти своїх колишніх господарів, так і проти більшовиків. У складі чехословацького корпусу воює на території російського Поволжя. У 1920 році доля закидає його в Далекосхідну Українську Народну Республіку «Зелений Клин». Опісля проживає в Чехословаччині, з якої вимушений утікати після приходу німців у 1938 році. Опиняється на території України, що входила тоді до Радянського Союзу. За примхою долі навчається у Московській школі особливого призначення НКВС. Потрапляє в скрутні обставини й під час Другої світової війни. Після її завершення опиняється у перевірково-фільтраційному таборі 0333. Потім переїжджає до США. Перипетії довгого життя перетворили його на справжнього українця. Повертається на батьківщину свого батька в місто Тернопіль на святкування річниці з Дня Незалежності України у 1992 році.

Іван ХАБІНЕЦЬ 4D

ДОЩ

ОЗЗВ

© Видавництво Богдан

www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-8112-2

Іван Хабінець

Доц

Іван Хабінець

ДОЩ

ІСТОРИЧНИЙ РОМАН

Руси'н Іван Мерва, як тоді називали українців, капрал австро-угорської армії, перебігає на бік ворога під час Першої світової війни. У новій ролі бере участь у боях як проти своїх колишніх господарів, так і проти більшовиків.

У складі чехословацького корпусу воює на території російського Поволжя. У 1920 році доля закидає його в Далекосхідну Українську Народну Республіку «Зелений Клин». Опісля проживає в Чехословаччині, з якої вимушений утікати після приходу німців у 1938 році. Опиняється на території України, що входила тоді до Радянського Союзу. За примхою долі навчається у Московській школі особливого призначення НКВС. Потрапляє в скрутні обставини й під час Другої світової війни. Після її завершення опиняється у перевірково-фільтраційному таборі 0333.

Потім переїжджає до США. Перипетії довгого життя перетворили його на справжнього українця.

Повертається на батьківщину свого батька в місто Тернопіль на святкування річниці з Дня Незалежності України у 1992 році.

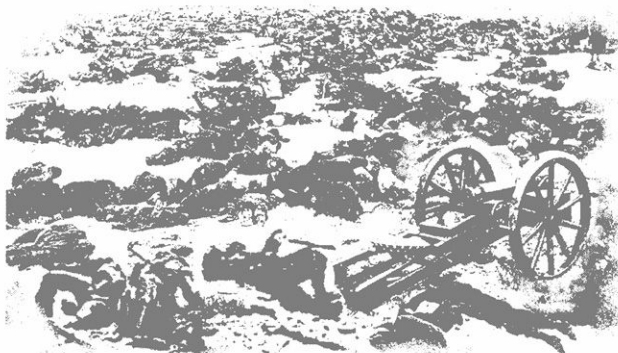
Розділ перший

Червень 1917 року. Велика війна. Галичина.

Переломна битва під Конюхами. Марш-кидок дезертира

Дощ почався раптово та сильно. Супровідний йому шквальний вітер, гнучи і ламаючи дерева, навперейми з громом та блискавкою налетів на пагорб. Літня злива суцільною стіною заволокла усе навколо.

Дощ загуркотів, неначе канонада. Загомонів, немов толока. Зазвучав, як відображення того, що відбувається на землі. Заголосив, ніби докір людям, які так поводяться стосовно один до одного і топлять один одного в морі зла, забувши про давню народну мудрість: вчиняй із ближнім так, як хочеш, щоби вчиняли з тобою. Зашумів, неначе приховуючи цим свою безпорадність від того, що він не спроможний нічого змінити у цьому світі. Здавалось, у такому хаосі нема логіки, нема розуміння його сутності й порядку, неначе світом керують тільки жадова, ворожість, скнарність. Сторонній міг подумати, ніби теплим та важезним краплям байдуже, куди чи на що вони падають, ніби їм невтямки навколишні колотнеча та метушня. Адже з висоти — не побачиш малого.

Та дощ уперто робив свою справу, заодно не даючи кільком постатям висунутися з протилежного бліндажа і неначе спеціально відтягуючи час до темноти.

Дощ падав так, наче останній раз у житті. Мовби плачучи за тими, хто лежав на полі битви. Падав, нагадуючи своїм шумом стогін та ридання тих, хто на них чекає.

В гулі дощу наче вчувалася туга-молитва за полеглими.

Загиблих було вдосталь і з того, і з того боку. В різних позах. У різних місцях. Хто в окопі. Хто біля нього. Хто із зброєю в руках. Хто з відірваними кінцівками. Одні з вічною усмішкою. Інші — з вічним жахом на обличчі.

Ось на випаленій траві лежить молодий солдат з вивернутими назовні кишками, що їх підтримують уже мертві руки.

Ось над товстим трухлявим пеньком застиг труп уже в іншій уніформі, наче готуючись до марш-кидка.

Ось неподалік завмерли двоє, які встигли, однак, увіткнути один в одного багнети.

За кілька метрів далі, біля якимось дивом уцілілої гармати «моторки» лежав у незвичних позах порозкиданий обслуговуючий її персонал, який ще недавно радів життю.

На вигорілому кущі калини зі спини вбитого, напевно, в рукопашній сутичці, стирчала з напіввідірваним прикладом «трилінійка». Уздовж правого боку тіла розтягнулася смуга застиглої крові.

А трохи поодаль дощ обнімав тіла, що лежали поруч. Можливо, друзів. У того, який лежав на животі та з-під якого виднівся ручний «льюїс», а при житті він був, мабуть, високого зросту і богатырської статури, частина обличчя разом з лівим вухом завмерла у змішаній з травою червоній калюжі. Інший лежав скручений на правому боці з розплющеними очима і витягнутою вперед лівою рукою, немов хотів зняти з голови товариша свою відірвану праву ногу.

Дощ падав туди, де ще два дні тому були захисні рови, дротяні та інші загородження, котрі масований гарматний вогонь миттєво пошматував і розкидав навколо.

Дощ заливав і обвалював окопи, що тягнулися через усе село. Окопи, що перетворилися в кавардак лійок, ям і ямочок з різноманітним камінням, колоддям, ламаним гіллям та всяким невідомо звідки занесеним лахміттям.

Дощ падав на село, яке стало великим пожарищем. Де в агонії горіло все живе. На село, над яким кілька хвилин тому при безхмарному синьому небі ледве пробивалося сонце крізь куряву і дим...

Та все минає. Дощ закінчився раптово, як і почався, коли над Конюхами вже осідали сутінки. На якусь мить запала гнітюча тиша.

— Олексію! — а тепер поїхали, настала наша пора, — надривно розірвав повітря, полохаючи тишу, єхидний російський говір, — а то наші красені, трошечки підзаправившись, будь-якого моменту можуть знову відновити свою делікатну роботу.

— Хто з нами? — кинула, не повертаючи голови до інших, одна з тих двох постатей, яка не могла дочекатися закінчення дощу і вискочила з окопу. До них приєдналися ще кілька осіб, і вони, ледь пригнувшись, побігли до сотень убитих навпроти.

Нишпорили по кишнях трупів — як австро-угорців, так і своїх. Якщо де-небудь було чути стогін або хтось подавав хоч якісь ознаки життя, шкурники добивали, не вагаючись. Забирали все, що потрапляло під руку, особливо спиртне, і те, що яким-небудь чином нагадувало тютюнові вироби.

Не встигли мародери дійти до вбитого із закривавленим лицем, як знову відновився гарматний гуркіт, який почався таким самим ураганим вогнем, як учора о п'ятій ранку і тривав уже другу добу з короткими перервами.

Мародери, лаючи вся і всіх, кинулись із награбованим у свої окопи та бліндажі.

Незабаром вибухи, настирливо продовжуючи перервану роботу, поступово перемістилися на два-три кілометри праворуч.

Тільки із зеленого відливу хвостом чорно-біла сорока, яка невідомо звідки взялася на усіяному трупами полі битви, зрозуміла, що закривавлений кулеметник з пошматованою чужою ногою на голові отямився.

Перекинувшись на спину, Іван потроху згадав, хто він, що з ним, де він і вирішив надалі не ворушитися.

Так тривало ще з якусь чверть години. За цей час темінь вступила у свої права.

Сів. Зрозумівши, що йому нічого не загрожує, солдат поволі звільнився від перешкод. Виявилось, що він не був навіть поранений. Раптова контузія, отримана від вибуху снаряда, вимкнула його зовсім. А згустки крові з ноги вбитого друга врятували від грабіжників-мародерів.

Пам'ять, слух та концентрація впевнено поверталася до молодого, міцного організму. Іван обережно обмацав себе руками. Вся амуніція

була на ньому, навіть наплічник. Підтягнувши до себе з перегорілої трави «льюїса» з дивом уцілілим, не вистріляним диском, поповз у бік ближнього пагорба. Кулеметник усвідомлював, що його 19-та дивізія невідомо де, і вирішив добратися до лісу неподалік. Перед самим лісом австро-угорський піхотинець наткнувся на невелику, але глибоку калюжу і змив з обличчя та одягу залишки перемішаного з кров'ю бруду.

Заглибившись у густі зарості лісу, Іван присів перепочити й обдумати свої подальші дії. Але для початку годилось би поїсти.

«Спробую догодити шлунку», — майнуло в голові. Добре, що в солдатському багажникові, окрім патронів, він завжди тримав у запасі м'ясні консерви.

Вечеряючи, розклавши харчі на колінах, хлопець визнав, що наразі не знає, як бути. Не розумів і куди йти — як і через незнання місцевості, так і внаслідок суцільної темряви. А де можуть перебувати тепер його однополчани, не уявляв.

Рішення все не приходило, тож, наламавши добрячу купу листяних гілок, влігся під густим деревом і майже відразу заснув.

Ніч минула тривожно. До того ж, кілька разів його будили несподівані вибухи та постріли, що періодично звучали то там, то там до самого ранку.

***

Ранок розбудив молодого капрала пташиним співом. Сонце усміхалося крізь шатро дерев. Душа, сором'язливо тулячись до приємного вітерцю, що ласкаво куйовдив чуприну хлопця, не хотіла сприймати й вірити у світ під назвою війна. Але свідомість розуміла, що гарматний шквал лише затаївся і підступно мовчить. Мовчить, чи то очікуючи слушного моменту, чи дивуючись красі нового дня. А може, просто пішов на так званий черговий відпочинок.

Боже ж мій, сьогодні день моїх іменин. Тоді тихий ранок є непоганим подарунком на моє двадцятиліття, промайнув у голові в солдата іронічний жарт.

Іван народився в чеському місті Страконіце, де й проживав з батьками до чотирнадцятого року. Мама була чешка, родом із цього ж таки міста. Тато — русин, родом з Галицького королівства — місто

Тарнопіль, де Іван гостював останній раз трохи більше місяця, разом з батьками у дідуся і бабусі, коли йому минуло заледве дев'ять років. Взагалі-то в метриці він записаний під подвійним іменем Іван-Ян. Мама в дитинстві називала його зазвичай Янком, а тато Іванком. На вулиці — русином або рутеном.

Перед очима пробігли картини дитячих та шкільних років. Пригадалось, як бігав з друзями на замок, на річку, на тренування з боксу чи гирьового спорту. Як рік навчався в Празі на машинобудівному факультеті. Як його разом з іншими однокурсниками забрали в армію. Як замість інженера став кулеметником. Як усе це було давно...

А тепер йому треба було зробити вибір. Не тільки куди і як іти. А взагалі, ким і де далі бути. Адже з тієї ситуації, яка складалася на війні, напрашувався висновок, що Австро-Угорщина довго не протягне. Не тільки Європа, а й світ — перекроїться.

Управшись з другою половиною початої консерви та куснем чорної хлібини, солдат попрямував на схід сонця.

Дійшовши до краю лісу та не висуваючись із-за дерев, почав вдивлятися у те місце, звідки вчора приповз. І хоча до нього було далеченько, стало зрозуміло, що лінія фронту переїхала деінде. Куди?

Як не дивно — панувала цілковита тиша. Ніде ніякого руху. Навколо жодної живої душі.

Як же тут визначишся, куди йти? — мотлошив себе запитаннями боець, якого забули свої ж такі вояки.

Несподівано, метрів за двісті праворуч од себе, Іван побачив групу людей, яка ледь виступала з лісу. Це були військові й також озброєні. На більшості з них він упізнав однострій австро-угорської армії. Напевно, такі ж лайдаки, як і я, подумав. Тож, не вагаючись, вийшов із-за дерев, даючи помахом руки знати про себе. Група відразу ж зраділо попрямувала в його бік.

При наближенні групи у перших двох вояках Іван упізнав своїх товаришів по службі; ще троє також були чехами з іншої роти; а двоє виявилися чехами, але з чехословацької стрілецької бригади, сформованої в Росії у російській армії.

— Що, почалося братання, чи що? — при ближчому знайомстві запитав хлопців Іван. — Невже, поки я відпочивав у лісочку, війна

наперекір усім вирішила раптом закінчитися?

— Радий тебе бачити живим, — відповів за всіх Гектор, котрий, як й Іван, був у званні капрала, тільки старший років на десять. — Ми якраз збирались обговорити те, як нам далі бути, — додав товариш. — Може, ти нам станеш у цьому порадником.

— І я над тим давно мізкую, але про всяк випадок заховаймося за деревами від сторонніх очей, — заходячи в тінь лісу та знімаючи кулемета з лівого плеча, відповів Іван.

Бійці всілись у коло під густими гілками молодого дуба.

***

— Оскільки росіяни вчора зненацька прорвали лінію фронту по всій її довжині й пішли далеко вперед, наша дивізія вщент розбита, багато нашого люду потрапило в полон, ми тепер неначе в тилу, — виважено зауважив інший однополчанин Іржі. — Не так просто тепер кожному прийняти правильне рішення. Звісно ж, можна ночами або якимось іншим способом пробиратися до так званих своїх. Але, ти ось послухай, Яне, що розказують Мартін та Ярек, які є російськими етнічними чехами, добровольцями легіону сформованого тільки з самих чехів і словаків. Це ж якраз він нас так добряче струсонув. Може, нам немає насущної потреби наздоганяти австро-угорські частини, а натомість поспробувати якимось чином потрапити до тих самих росіян та, здавшись їм у полон, пристати до того легіону.

— Ми, друзі, якраз і ходимо по ваших тилах, агітуючи ваших хлопців не воювати за австро-угорців, — встряв у розмову Мартін. Адже виходить, що ми ніби воюємо між собою. Питання — за що, для чого? Пам'ятаєте, якого розголосу набрала в окопах звістка навесні п'ятнадцятого про перехід двох батальйонів Празького полку до росіян? Так ось, нам із Яреком також удалося прикласти до цього руку. Ми тоді служили в розвідувальній роті під командуванням Вацлава Клецанди й виявили в одному місці ділянку фронту, яку обороняв Празький полк чехів. Домовилися з ними про мінімальний опір під час найближчого наступу третього квітня. Тепер нас уже близько семи тисяч. А немолодий професор Масарик, до речі, депутат парламенту, представляє нас у світі. Далекоглядний дядько, я вам скажу. Коли ми дислокувалися під Києвом, то не раз бували на зустрічах з ним. Із його

виступу під час відправлення легіону восени 1914 року на війну можна зробити висновок, що цей професор переконаний у тому, що теперішня війна є проявом довічної боротьби невеликих народів, які мають право на самостійний розвиток. Масарик просто впевнений у розпаді Австро-Угорської імперії, а на фоні цього — реконструкції всієї Європи й утворенні незалежної Чесько-словацької республіки. Завдяки йому, між іншим, наші вояки й добре озброєні, навчені та дисципліновані.

Мартін замовк. Мовчали й напарники, кожен по-своєму обдумуючи отриману інформацію.

— Добре, — порушив мовчанку Іван. — І хоч я нібито лише наполовину чех, але згоден на таку слушну пропозицію. Треба добре обміркувати, як же нам усе-таки безпечно перейти новоутворену лінію фронту. Хіба у вас вже є щодо цього якісь конкретні пропозиції?

Мартін, зупинивши погляд на другові, хотів щось додати, але Ярکو випередив його першим, лише задумавшись на якусь мить, наче щось зважуючи, і мовив:

— Так, є. На таку добру справу в нас приготовлений ось який варіант. Він полягає в тому, що за більше ніж два роки в нас утворилась і діє спеціальна підпільна гілка з переправлення людей через лінію фронту, а якщо треба, то й до місця майбутньої дислокації. Наша людина супроводжує охочих перейти на наш бік протягом усього маршруту. Супровідників насправді є кілька, і на кожній ділянці маршруту вони змінюють один одного. Відразу скажу, що не все так гладко щодо цього. На кожній з таких ділянок є певні складнощі та особливості, але, дотримуючись усіх інструкцій, наразі вдається успішно переправляти людей. Серйозних провалів за цей період не було. Ще скажу, що наступальний порив російських військ тепер не такий стрімкий і наполегливий, яким він був на початку війни. У лютому в їхній столиці Санкт-Петербурзі відбулась, як вони називають, буржуазна революція. Скинули ненависного їм царя-батюшку і нині там дедалі більший вплив у народі отримують так звані революціонери-більшовики. Фанатики своєї ідеї — ідеї диктатури пролетаріату. Та головне: вони проти продовження не тільки цієї війни, а проти війни як такої. Як явища. Якщо ці більшовики продовжуватимуть тиск на владу, то цілком можливо, що Росії

незабаром доведеться вийти з війни. А це нам, як не парадоксально, ой як на руку.

— Пропоную сьогодні ж увечері вирушити в дорогу, — все-таки вклинився у розмову Мартін, — та спочатку нам треба дізнатися, де пролягає тепер та клята лінія фронту. Для цього я піду в розвідку, бо думаю, що найкраще всіх знаю місцевість, а ви без потреби не висуватися.

Не встиг Мартін зробити й два кроки, як високо над лісом раптово рознісся наростаючий гул моторів. Гул, до якого солдати потроху почали звикати — гул літаючих апаратів. Усі миттєво замовкли і, мов за командою, підвелися на ноги. Потім усі, не змовляючись, попіднімали голови і звернули погляди в небо, не виказуючи себе. Це були два бінарних аероплани.

— Російські, — як змовившись, чомусь пошепки проказали одночасно кілька пар губ.

— Напевно, розвідники, — мовив ледь чутно Вок — один із трьох хлопців з іншої роти.

Пілоти аеропланів поводитися надто сміливо, якщо не нахабно. Зробивши кілька кіл над лісом, вони полетіли в бік сусіднього невеликого села і за якусь мить, розвернувшись, зарокотіли в протилежний бік. Але цього моменту з боку урочища пролунали зенітні кулеметні черги. Спостерігачі побачили, як аероплани миттєво піднялися вище і, не відстрілюючись, полетіли у протилежний бік.

Хлопці розвернулися схвильовані. Усім стало зрозуміло, що в урочищі за два кілометри від них розмістилися австро-угорські частини. Це докорінно змінювало плани групи.

Невеличке замішання порушив Іван, звертаючись до Мартіна:

— Гадаю, лінія фронту, пересунувшись до запасних окопів, залишилася все-таки майже без змін, а це для нас краще чи гірше?

— Звісно, такий поворот подій вносить корективи в наш план, але не настільки суттєві, щоб відмовитися від переходу. Провідниками цього разу будемо ми з Яреком. Ось гляньте.

Мартін тренуваним рухом витягнув із нагрудної кишені невеликий згорток паперу й акуратно розклав. Згорток виявився військовою картою. Всі сконцентрували погляди на ній. Він ткнув безіменним пальцем в одну точку.

— Ми зараз перебуваємо тут, на околиці села Конюхи. Справа за чотири кілометри від нас село Бишки. Лінія зіткнення тягнеться приблизно так, — по карті пробіг уже вказівний палець Мартіна. — Штаб чехословацьких полків розташований у невеличкому селі Красне недалеко від дерев'яної церкви, принаймні був у ньому три дні тому. Село розкинулося на лівому березі цієї річки. Найкоротший і найбезпечніший шлях туди веде через невеличкі села Золочівка та Глинна. Звідти до наших — кілометрів чотири-п'ять, тобто не більше години хорошого ходу. Отже, всього разом із усіма затримками та викрутасами наш маршрут потягне близько двадцяти восьми—тридцяти кілометрів. За моїми розрахунками, виходить, якщо у нас не буде, звісно, ніяких непередбачених недоречностей, що ми мали би за дві, ну, максимум, три ночі справитися.

— Ми з Яреком вам довіряємося, Мартіне, — мовив Гектор, який досі мовчав, — але всі підтримають мене в тому, що нам треба поїсти. Тим більше, що такий марш-кидок потребуватиме сил. Пропоную викласти все, що маємо, і розділити порівну між нами на три доби.

Усі закивали головами на знак згоди.

— Добре, доброді, ви тут господарюйте, а я піду в розвідку, — приймаючи пропозицію товаришів, відповів Мартін. — Чекайте. До опівдня повинен повернутися.

А це для вас, продовжив він ствердно і виклав на траву із свого наплічника житній буханець хліба, величенький кусень солонини й алюмінієву флягу з водою.

***

Провівши Мартіна, об'єднані однією ідеєю хлопці, вмостившись під широколистим деревом у коло і чесно поділивши продукти, енергійно взялися за трапезу.

Іван, поївши першим, пройшов до краю лісу і, заховавшись за густими заростями, став спостерігати за тим, що діється навкруги.

Придивившись, виявив, що в окопах, які ще вчора займали австрійці, вже орудують росіяни. І хоча до них було, можливо, ледь більше семисот-вісімсот метрів, багато чого добре проглядалося. Росіяни швидко облаштовувались. Їх було багато. Ось за якусь сотню метрів за їхніми спинами, недалеко від наполовину вцілілого будинку, зупинився

броневий автомобіль. До нього поспішив дебелий офіцер і взяв з рук військового, який вискочив з авто, білий пакунок.

Потроху Івану склали компанію інші хлопці, й вони разом стали вивчати ситуацію.

Раптом з лівого боку села, за кілька кілометрів від них завищала гарматна шрапнель. Потім ще і ще. За якісь секунди сотні снарядів полетіли на голови росіян. Із схову хлопці бачили, як один із них влучив у зад броневий автомобіля, і той спалахнув.

Незабаром од вибухів уздовж усієї лінії фронту заволокло димом. У відповідь не полетіло нічого. Отже, росіяни не очікували такого повороту подій і просто-напросто чи то розгубилися, чи не встигли підтягнути артилерію.

Таке масивне гарматне бомбардування тривало кілька годин. Не встигли замовкнути гармати, як з правого боку лісу, найімовірніше з урвища, показалися загони піхотинців. Вони з криками «гурра» і стріляючи з усіх видів зброї, яку мали на цю мить, кинулися до згарищ позицій росіян. Але ті, несподівано для атакуючих, швидко оговтались і почали так само агресивно відстрілюватися. Відчуваючи, очевидно, що їх замало, австро-угорці залягли в недогорілих бур'янах, не добігши метрів сто тридцять — сто п'ятдесят до росіян.

На полі бою нараз запала напружена тиша, яку протягом години порушували лише поодинокі постріли. Кожна сторона наче на щось вичікувала. Можливо — потрібного підкріплення, можливо — падіння спеки, можливо — настання ночі.

Іван із хлопцями, ще більше замаскувавшись, також чекали розв'язки цієї сутички.

***

Розв'язка настала непередбачено. З боку австро-угорців невідомо звідки, просто по центру поля, вискочив броньований автомобіль і, строчачи з трьох кулеметів, понісся на окопи росіян, не даючи їм висунутись хоч на йоту.

Броньовик виглядав вражаюче: понад два метри заввишки, напевно, більше п'яти метрів завдовжки і не менше двох завширшки. Його великі розміри шокували противника, оскільки в перші секунди звідти не долинуло жодного пострілу. Але тут з обох флангів, у такт

броньовику, зататакали ще декілька станкових кулеметів, і лише після цього із засади виринув широченний ланцюг піхоти.

Із протилежного табору відкрили надто безладний і хаотичний вогонь, але це не зупинило атакуючих. Тільки-но бронеавтомобіль з'єднався із солдатами, які залягли, ті також піднялися в атаку.

Росіяни не витримали такого натиску й почали сумбурно відступати. Австрійсько-угорська піхота швидко проскочила демаркаційну лінію і незабаром почала вскакувати у втрачені напередодні окопи.

Невдовзі в кількакілометровій смузі вона знову стала повноцінним господарем.

Бачачи це все, наші спостерігачі зрозуміли, що після відступу росіян їм буде набагато важче перейти лінію фронту, принаймні в цьому місці.

— Наразі будемо чекати повернення Мартіна, — підсумував запитальні погляди новоспечених товаришів Іван.

— Ти маєш рацію, — підтримав його Гектор, — тим більше, що до вечора не так багато й залишилося.

— Уже пора би йому повернутись, — витягнувши з кишені свого «буре», нагадав Ярек. — Крім цього, доведеться й харчі використовувати по-економному, оскільки невідомо тепер, скільки часу нам дано і тут бути, і пробиратись крізь фронт.

За розмовою посутеніло. Минув вечір. Настала ніч. Багатьох почав морити сон, а Мартіна все не було.

— Що ж, — звернувся до них Іван. Ви влягайтесь, а я буду першим на чергуванні. Хто буде...

Не встигнув він договорити останні слова, як Гектор, випередивши усіх, закінчив думку товариша.

— Другим, я буду другим. Годинки через дві тебе влаштує?

— Так точно, ваша величносте, — пожартував вартовий у відповідь.

Іван іще допоміг хлопцям підготувати із гілок та листя «постіль», якщо це можна так назвати, і, закинувши за плечі гвинтівку Гектора, пішов на так званий пост. Місце, звідки вони спостерігали за боєм і звідки добре проглядалось усе навколо тієї зоряної ночі.

За спогадами та роздумами непомітно минув відведений Іванові час для чергування. Минув без будь-яких ексцесів і несподіванок.

— Готовий до служби, — з такими словами підійшов Гектор рівно через дві години. — Хлопці сплять. О третій тридцять мене змінить

Вацлав, так що можеш спокійно іти відпочивати.

Хлопці перекинулися ще кількома словами, Іван віддав товаришеві гвинтівку й пішов у бік похропування. Там улаштувався на місце, пригрів Гектором, притягнув поближче до себе свого кулемета і майже відразу заснув.

Пробудився від багатоголосого перешіптування. Розплющивши очі, він побачив денне світло і під сусіднім деревом серйозного Мартіна, якого обступили всі хлопці. Вони жваво щось обговорювали.

— А про мене-то забули, — гукнув до них, піднімаючись. — Поділіться зі мною таємницями.

Мартін повернувся першим, вітаючись. Іван, підійшовши, міцно потиснув йому руку.

— Таємниці в нас не надто веселі, можемо й розсекретити, — відповів взаємністю Мартін. Я тільки-но прийшов, ще не встиг толком нікому нічого й розказати. Справи ось такі. Мені вдалося дізнатися, що австро-угорці в багатьох місцях відновили втрачені позиції та готують великий контрнаступ разом з німцями. Коли він буде, ще невідомо. Можливо, в найближчі тижень-два. До лінії зіткнення підтягуються свіжі сили і резерви. Це ускладнює наш перехід, тим більше, що випадково загинув конспіратор разом з явочною квартирою, який допомагав займатися відправленням ще на першому етапі. Через це розірваний зв'язок з іншими людьми. Гадаю, поки не почався контрнаступ, нам усе-таки треба іти на Красне, у штаб. Мені чомусь здається, що росіяни й надалі можуть відступати. Тоді ми за ними не поспіємо, а йти навпроти австріяків чи німців — ще ризикованіше. Нас засудять як дезертирів та затятих шпигунів. Серед солдатів поширюються чутки, ніби, вернувши свої кордони по річку Збруч, Австро-Угорщина може на цьому закінчити війну. Росія хоча б обіцяє нам допомогти у створенні Чехословацької республіки. Хто, якщо не ми, маємо брати участь у її становленні.

— Так-так-так, — спантеличено протактавав, наче станковий кулемет, Іван, затримуючи вивчаючий погляд по черзі на кожному з хлопців. Наче шукаючи того, хто б міг розв'язати не тільки їхні, а й усі найглобальніші світові проблеми.

Що скажеш, пане капрале? — немов говорили до нього сім пар очей, з обнадійливою іскрою в них.

— Найімовірніше, приймемо варіант Мартіна, що він запропонував напередодні. Зачекаємо вечора — і в дорогу. Всі перешкоди будемо долати в міру їх виникнення.

— Паритетного варіанта поки що не видно, — заступився за себе Мартін. — Якщо він і є, то в нас нема ні часу, ні можливостей його шукати.

— Забаганки тут недоречні, — загомоніли на знак згоди хлопці. Йти — то йти, сьогодні — то сьогодні.

— Наше завдання, — продовжував Мартін, — зрозуміле: намагатися поводитися так, щоб себе не виявити та зберегти сили для нічних маневрів. Поки що нема бойових зіткнень, як бачимо, наразі триває накопичення військової сили на передовій; ми зможемо використати такий факт на свою користь. Якби не події останніх днів і особливо сьогодні, то можна було б ризикнути йти в бік Зборова через Августівку, але густота військових там найбільша на всій лінії фронту. Тому маршрут не змінюємо, хіба що, залишаючи справа село Вибудів, повернемо ліворуч та підемо через невеличке село Заберізки.

День тягнувся як ніколи довго. Хоча кожен за цей час почистив зброю ледве не по два рази, двічі встиг побути на варті, поспостерігав за головним шляхом і за тим, що діється в Конюхах.

***

Звечоріло. Нарешті темрява огорнула ліс. Поки місяць не виринув із-за хмар, хлопці, зваливши на спину наплічники, розташувалися змієюю. Першими спереду загону пішли Мартін з Ярком, замикальним ступав Іван зі своїм кулеметом.

І йшли подалі від доріг, ховаючись за пагорбами, лісосмугами та пробираючись урочищами. Подекуди доводилося деякий час перечікувати, щоб не натрапити на різноманітні підрозділи військових, які прямували до лінії фронту.

— Минула третя година, — на одній із таких зупинок наголосив Ярк, — і незабаром почне світати. Справа, за якихось кілометра півтора — потрібний нам населений пункт. У ньому й зупинимось. А трошечки натужившись тепер, встигнемо до світанку.

І справді. Спонтанно сформований загін без перешкод, приблизно за пів години опинився на окраїні напівзруйнованого війною села.

— Ідемо за мною на той бік струмка через оцю кладку, — ледь чутно промовив Мартін. — Залишився останній вдих.

Далі пройшли через зарослий високими бур'янами великий сад. За садом вперлись у кілька напівзруйнованих будівель. Одразу впадало в очі те, що в уцілілих будинках не тільки не світилось, а й ніде не чулося характерного для сіл гавкоту собак і вранішнього співу півнів.

Мартін упевнено попрямував до найбільш зруйнованої будівлі з трьох. Зайшов у двері збоку, точніше, тільки в раму від них, що якимось чином ще стояла вертикально. Самі ж потрощені та обгорілі двері валялися поруч. Хлопці підтюпцем поспішили за ним.

Ярек ступав першим за Мартіном. А той, увійшовши в інше приміщення, що колись служило, найімовірніше, кухнею, почав швидко й акуратно розчищати один з кутків від різного мотлоху. Товариш узявся йому допомагати.

Поки підійшов Іван з хлопцями, то вони вдвох уже відкривали дощатий люк до погребя.

Ярек спустився туди по сходах перший, і за кілька секунд там загорілося світло. Він тримав в правиці товсту воскову свічку.

— А тепер прошу всіх до покою, — сказав Мартін, показуючи рукою на вхід у льох.

За кілька секунд хлопці опинились у великому приміщенні, посередині якого стояв стіл з двома дерев'яними лавками обабіч. Біля трьох стін були примощені дерев'яні двоярусні ліжка. Стіна навпроти дивилася на друзів зачиненими дерев'яними дверима.

— Оце так! — присвиснув Гектор. — Просто санаторій. Невже ми зможемо тут усі...

— Ви усі зможете тут відпочити і поїсти, — випередив здогадку Гектора Мартін. У цьому домі донедавна була наша явочна квартира. В іншій кімнаті також є два ліжка. У ній під стелею є ще й віконце. Знадвору його важко запримітити, бо там довкола позаростало хащами, а за кілька метрів — берег тієї самої річечки, через яку ми проходили.

Ледве дослухавши до кінця Мартіна, хлопці майже безшумно почали вклататися відпочивати. За хвилину вони вже покотом спали, сопучи на весь погріб.

Іван і Мартін пішли в іншу кімнату, яка виявилася трохи меншою. В ній, крім двох двоярусних ліжок, стояли ще книжкова і кухонна шафи з парою стільців.

— Ти влягайся, друже, а я піду та ліквідую сліди нашого приходу і зачиню надійно ляду, — сказав Мартін і поспішив до виходу.

***

Прокинулися хлопці майже всі одночасно. Віконце під стелею хоч і не дуже сміливо, але нагадувало, що надворі вже день. Тільки не це їх розбурхало. Просто заворожило те, що ляда в підвалі була привідчинена і звідти долинав незрозумілий легенький шум, а ніс ледь не розривав неймовірно смачний запах.

Іван першим звернув увагу на вільне ліжко Мартіна й, покивавши головою, виніс вердикт.

— Усе зрозуміло, як білий світ. Наш друг Мартін вкотре вирішив нас чимось здивувати.

Так і було. Піднявшись першим нагору, він побачив, що товариш колінкує біля сріблястого примуса. На придуманому нашвидкуруч столикові з каміння та дощок, у тарілках уже парувала приготовлена їжа, збоку стояв гарячий мідний чайник.

— Прокинулися, — не повертаючи голови, промовив Мартін, чуючи за спиною рух товаришів, які вилізали з льоху. — Тож запрошую шановне товариство на панський обід, — додав він, встаючи з колін.

Хлопці охнули, оточивши той «царський» вишуканий сніданок-обід. Їхні погляди застигли, дивлячись на все те багатство. Товариство не вірило своїм очам. Там були картопля в мундирах та молода зелена цибуля, консервоване м'ясо і сушена плотва, каструля вареної квасолі та миска квашеної капусти. Посередині цього багатства красували чайник окропу і фарфорова банка яблучного варення, біля якої примостилися кілька сухарів.

— Ну, ти — справдешній геній, — випалив Карел, якому першому повернуло мову. Він усівся на один з цегляних стільців, що приготував Мартін.

Запала своєрідна тиша, яку подеколи перебивало скрипуче «ремигання» восьми ротів.

— Ви їжте, а я вам ось що скажу, — озвався Мартін. — Можете відчувати себе тут менш-більш спокійно, хоча від несподіванок ніхто не застрахований. Наше обійстя захищають від сторонніх очей не тільки великий захаращений сад та річка, а й те, що навколо нас ще не менше десятка таких самих зруйнованих і покинутих садиб. Село невеличке, людей залишилось одиниці, будь-яких військових тим більше нема і, найімовірніше, не буде. Тільки дочекавшись тут, коли стемніє, — продовжимо шлях. І ще. В покинутому саду й на городі можна заpastися деякими овочами та фруктами, але не забуваймо про обережність.

Всі чомусь усе-таки глянули на Івана. Не тільки звання капрала, а й двометровий зріст та богатирська сила цього чоловіка мимохіть змушували людей довірятися йому, покладатися на нього чи інстинктивно шукати в ньому захист.

Іван, сповна усвідомлюючи свою місію, беззаперечно підтримав Мартіна.

— Гаразд, хлопці, як закінчите снідати, то до вечора всі можуть бути вільні, кожен може займатися своїми справами, але поодинці не ходити і далеко від обійстя не віддалятись.

Решта дня минула цікавіше, як учора. Хлопці встигли і продуктами заpastися, й відпочити. Задовго до відходу всі вже давно, як кажуть у час від'їзду, сиділи на валізах. Перед цим акуратно прибрали за собою все, що могло нагадувати перебування тут людини, і замаскували вхід у підвал.

Нарешті сонце заховалося за обрієм, і між кронами дерев потягнулися вечірні тіні. Скромно нашвидкуруч перекусивши всухом'ятку, хлопці без зайвої метушні вишикувалися в ряд, розташувалися у такому ж самому порядку, як прийшли, та, прихопивши зброю й закинувши наплічники і намагаючись якнайменше шуміти, рушили.

Хвилини за десять загін був уже за селом і, тримаючись лівого боку закинутої польової дороги, попрямував, за словами Мартіна, на Золочівку. Через пів години ходу Мартін повернув у бік зарослого високими чагарниками поля. Це збавило темп і затрудняло хід, але було своєрідним захисним варіантом. Перед виходом групи з поля на небо несподівано виплигнув круглий місяць, освітивши все довкола.

Тож була дана команда «перекур». Хоча, як виявилось раніше, ніхто з членів їхньої збірної команди й не курив. Усі дружно поклали біля себе зброю і познімали ношу. Впасти у траву завадила рясна роса.

На «перекурі» Ярек, звертаючись до Мартіна, запропонував трошки підкорегувати маршрут команди. Повернути відразу праворуч, дійти до річки Стрипи і перебратися на протилежний берег. У разі чого можна заховатися в прибережних заростях чи деякий час просто перечекати. Потім попрямувати у бік села Мала Плавуча, а там рукою подати до кінцевої зупинки.

Обдумавши пропозицію Ярека, всі зійшлися на тому, що слушність в його плані є. Тож відпочивши, група повернула в бік Стрипи.

Як і минулої ночі, перехід до Золочівки відбувся без суттєвих несподіванок. Їм удалося вдало обійти всі прикордонні пости та переміщення ще донедавна їхніх військових частин. Незадовго до світанку загін опинився на околиці потрібного села.

— Повернемо на стежку, що веде до кам'яної церкви, — шепотів Мартін товаришам, продовжуючи йти попереду та звертаючи увагу товаришів на обпалені гілки яблуневого саду. — Не страхайтесь, в селі місяць тому трапилася велика пожежа — згоріло понад двадцять будинків. Вони й досі вкриті жирною смердючою кіптявою. Тому ця частина села і має такий убогий непривабливий вигляд. Чуєте, запах чаду ще й досі висить у повітрі.

Обминаючи одне з таких згарищ, команда наткнулась на залишки згорілої дерев'яної церкви.

— А ця стара церква знищена ще рік тому, під час прориву російської армії під командуванням генерала Брусилова, — зрозумівши допитливі погляди напарників, нашіптував далі Мартін.

Загін слухав і намагався йти в ногу з ним, оскільки той уже підходив до невеликої дерев'яної хвіртки, за якою виднівся добротний уцілілий будинок. Із-за неї долинуло загрозливе гарчання відразу двох собак. Одна величиною нагадувала вовка, інша — була заледве більша кота.

Мартін підібрав патику, що валявся під ногами, і зробив по хвіртці кілька чітких стуків.

За якусь чверть хвилини у дверях будинку постала чоловіча постать із запаленою свічкою. Собаки зразу ж затихли і смирно побігли до господаря, всівшись біля його ніг.

Через кілька секунд Мартін, а за ним й усі пришельці чередою попрямували теж.

Вони ще тихо віталися, коли Мартін уже про щось розмовляв з коренастим, середнього зросту чоловіком, з одягу якого стало зрозуміло, що це священник.

Після короткої розмови Мартін попрощався з господарем, повернувся до хлопців і спокійно запропонував іти за ним, показуючи рукою на одну із надвірних будівель.

Ранок дедалі більше виглядав із-за горизонту, свічки були вже не потрібні.

Відчинивши широченні двері, хлопці побачили, що всередині будівля вже добре проглядається.

Це була велика дерев'яна стодола завдовжки метрів п'ятнадцять, заввишки — більше чотирьох і завширшки шість-сім метрів. А найголовніше — більша частина дерев'яного приміщення була до половини наповнена свіжим пахучим сіном та снопами.

Тож хлопці вже без будь-яких настанов усе зрозуміли й почали влаштовуватися на відпочинок.

За хвилю усі спали безпробудним сном.

***

Іван прокинувся од відчуття того, що на нього наче хтось дивиться чи за ним спостерігає.

Він лежав на спині й, не розплющуючи очей, чув солодке сопіння та похрипування декого з друзів — значить, нічого надзвичайного не трапилося, все нормально — відразу заспокоїв себе. Хоч очей так не хотілося розплющувати, проте відчуття не минало, і, розуміючи, що чийогось настирливого погляду не уникнути, він усе-таки поволі їх розплющив. Та, на диво, навпроти себе Іван нікого не побачив, хоча відчуття погляду зберігалось. У голову полізли різні думки про відьом та нечисту силу.

Несподівано десь угорі, мало не над тією ж таки головою, щось стиха зашаруділо. Солдат підняв погляд й оторопів.

На висоті близько двох метрів на купі ще, найімовірніше, минулорічних житніх снопів стояв, широко розставивши ноги, здоровенний білий півень з яскраво-червоним гребенем, подібними на

давні мідні монети очима, масивними шпорами та пишним різнобарвним хвостом.

Іван, ураз забувши про різні навіювання, ледь не присвиснув од захоплення. Що ж, майнуло в голові, білий півень за народними віруваннями — на добро. Це віщий птах, який приносить щастя. А воно нам ой як потрібне.

Доки півень на правах господаря уважно вивчав не тільки його, а й усіх непрошених гостей, які раптом замешкали у його володіннях, Іван пригадав казку, почуту від мами.

Він тоді уже закінчував перший клас, уважав себе дорослим, а раптом величезний сріблястий півень вискочив йому на голову, коли він, пильнуючи курчат, узяв в руки одне з них. Іван так перелякався, що ще кілька років з побоюванням дивився на будь-якого півня.

Мама, заспокоюючи його, розповіла: «Колись, давним-давно, на землі народився дивовижний півень, який почав нести яйця. Одного разу він зніс дивне червоне яйце. З яйця потекло сім не менш дивовижних річок, що поступово наповнили всю землю всякими плодами і ласощами, перетворивши її на рай. Люди почали жити в цьому раю безтурботно і щасливо, а півень, щоранку злітаючи в піднебесся, радісно сповіщав їм, коли і що треба робити: коли вставати, коли орати, коли сіяти, коли обідати. Надокучило це людям, і взялися вони просити Бога, щоб той звільнив їх від набридливого півня, оскільки, мовляв, «ми і самі знаємо, коли, що і як нам робити».

Бог вислухав людей і виконав їхнє прохання — божественний півень відтоді зник із неба. А на землі незадовго почалося безладдя, війни, голод та хвороби.

А люди, просячи вибачення в Бога, почали відтак напередодні Великодня писати писанки, щоб відродився новий дивовижний півень і знову навів лад на землі».

А тепер Іван, не ворушачись і навіть не кліпаючи, очікував закінчення цього дійства. Півень, напевно вдовольнившись баченням, струснув шпорами, змахнув крилами і закукурікав на всю горлянку, високо задерши голову.

Від такого співу хлопці почали прокидатись, а півень якось зверхньо повернувся і гордо почалапав геть.

Не встигли хлопці спросоння привітати один одного, як рипнули бокові двері стодоли і в отворі вироста статура їхнього «квартир'єра». Господар побажав їм доброго ранку, а Мартін, піднімаючись, поспішив до нього і разом з ним зник за щільно зачиненими дверима.

У стодолі нараз запала німа тиша. Хлопці, не змовляючись, мовчали, розуміючи, що вони в руках обставин, а ті, своєю чергою, — в руках їхнього товариша і священника.

Так тривало недовго. За чверть години двері знову рипнули і вбіг серцезворушний Мартін.

— Піднімайтеся, друзяки, перейдемо в дім отця Йосипа. За моєю вказівкою будете переходити по одному. До нього протягом дня приходять багато людей, тому не бажано, щоб нас побачили зайві очі. Хоча в селі людей зараз нібито й небагато, бо лінія фронту недалеко, але обережними, про всяк випадок, не зашкодить бути. На вас чекає невеличкий сюрприз.

Коли перебіжчики потрапили у прикрашену вишитими рушниками велику кімнату будинку — вони ахнули. Невеличким сюрпризом виявився неперевершений для воєнного часу обід, що приготували дружина і служниця отця Йосипа.

Після обіду хлопці таким самим чином, як до хати, потрапили назад у стодолу і, вмостившись зручно на сіні та з урахуваннями порад отця Йосипа, взялися детально обговорювати подальший маршрут.

Несподівано в двері тихо постукали, і всередину сором'язливо увійшла служниця з невеликими, але глибокими ночвами, з яких виднівся якийсь згорток.

— Пан отець наказав принести їх вам, — зніяковіло промовила жінка, — а ще одні я зараз принесу. В цьому пакунку — морська сіль. Пан отець радить вам перед дорогою зняти у солоній воді втому з ніг. Пане Мартіне, мені потрібен помічник.

— Я до ваших послуг, пані! — відчеканив як до поручника Мартін.

Уже за десять хвилин перший клієнт купав ноги у гарячій воді зі сіллю в одних ночвах, а охолоджував в інших. Потрібно було потримати ноги три-чотири хвилини в ночвах з гарячою водою, а потім на хвилину занурити в ночви з холодною водою без солі. І так кілька разів.

Мартін у цей час доносив у старих шкіряних німецьких відрах холодну і гарячу воду. Лише йому воду принесла служниця.

За дві години хлопці, гартовані таким купанням, куйовдились у пахучому сіні.

Після кількогодинного відпочинку вже й недалеко було до вечора. Загін налаштувався на останній марш-кидок. Кожного охопили незримий мандраж та хвилювання. Та коли підійшов час іти, все стало на своє місце.

А коли на землю впала темрява, хлопці, попрощавшись із отцем Йосипом та подякувавши його родині за гостинність, вирушили в дорогу.

Вийшовши за село, мандрівники зразу ж відчули подих війни. Чим ближче було до річки, тим більше усе нагадувало те, що поруч лінія фронту. Хлопці вирішили поки що залягти між високих та колючих кущів, котрі росли обабіч шляху, та обдумати ситуацію. З-за якихось неповних півтори сотні метрів до їхнього вуха долинав відголос окопів. Із його насиченості було зрозуміло, що попереду багато війська. А для перебіжчиків ще більше стало зрозуміло, що периметр багатокілометрової лінії фронту не так просто буде подолати.

Почали дискутувати. Думки розділилися надвоє. Частина групи пропонувала шукати вразливе місце в таборі суперника та переходити тут і сьогодні, інші наполягали на тому, щоби повернутися до стодоли отця Йосипа і там дочекатися початку широкомасштабних бойових дій. Тоді, як зазвичай буває в таких випадках, виникне безліч додаткових можливостей перейти фронт. Правда, бентежило лише те, що невідомо, коли ті бойові дії почнуться і чи почнуться взагалі.

Розділ другий

Перехід демаркаційної лінії. Відступ. Полонне.

Капризи початку 1918 року. Усмішки Києва.

Вітражі Житомира. Переосмислення себе

— **Ш**-ш-ш-ш-ш, — раптом зашипів, як гусак, приглушеним шепотом Іван, який, слухаючи суперечку, мовчав, досі не проронивши ні слова, — у мене, здається, є план...

— І в чому він полягає, — першим не витримав Ярек.

— У розіграшу хитромудрої розвідницької вистави. В якій, ви, Яреку і Мартіне, будете грати ролі полонених, тобто ролі захоплених «язиків», оскільки ви добре розмовляєте російською. Від вас, звичайно, умовно вилучать зброю і зв'яжуть за спиною руки. А ми гратимемо ролі супровідників, тобто тих, хто вас захопив. Щоб усе виглядало якнайбільш правдоподібним, дехто може спробувати зіграти роль пораненого в руку чи голову.

Іван замовк, чекаючи на реакцію товаришів. Ті, обмізкувавши його план, зійшлися на його доречності в їхній ситуації.

— Ризик є, але де того ризику нема, — підвів ризику під мізкуванням Мартін.

— Якщо усі згодні, — взяв вудила у свої руки Іван, — то спочатку детально визначмо місце кожного в нашій виставі.

Хлопці, провівши маленьку репетицію, дійшли згоди і домовилися, кому та як діяти.

— А тепер, Мартіне, — продовжив Іван, — я б хотів піти з тобою в розвідку й дізнатись, як працює у тих вояків караульна служба, і знайти підходящу «дірку» в кордоні.

Через кілька хвилин Іван з Мартіном уже пробиралися високими заростями поближче до окопів австро-угорських військ. Мартін був озброєний німецькою гвинтівкою й австрійським ножем-окопником, а Іван — «люгером» і саморобною булавою, яка є зручною зброєю для зняття вартового.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ